

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Sociaal-wetenschappelijk onderzoek: verkoking revisited

Swanborn, P.G.

Citation

Swanborn, P. G. (1985). Sociaal-wetenschappelijk onderzoek: verkoking revisited. *Acta Politica*, 20: 1985(2), 223-227. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452555>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452555>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Noten

1. Geciteerd in Turner & Killian, p. 181.
2. 't Hart & Kok, p. 125-126.
3. Turner & Killian, p. 182.
4. Brouwer, p. 57.
5. Inleiding leer der communicatiemiddelen, dl. 2, p. 2.
6. Galtung & Ruge, p. 259-298.
7. Kaiser, p. 78-98.
8. Cohen, p. 37-41.
9. Pierce, Beatty & Hagner, p. 56-57.
10. Turner & Killian, p. 192.

Geraadpleegde literatuur

- Bauer, E.J., 'Public Opinion and The Primary Group', in: *American Sociological Review*, 1960, p. 208-219.
- Brouwer, M., *Stereotypen als folklore*, Vinkeveen, Fringilla 1968.
- Cohen, J., 'A coefficient of agreement for nominal scales', in: *Educational and Psychological Measurement*, 1960, 1, p. 37-46.
- Davison, W.P., 'The public opinion process', in: *Public Opinion Quarterly*, 1957, 1, p. 91-106.
- Downs, A., 'Up and down with ecology - the "issue-attention cycle"', in: *The Public Interest*, 1972, p. 38-50.
- Eijk, C. van der & W.J.P. Kok, 'Non decisions reconsidered', in: *Acta Politica*, 10:3, 1975, p. 277-301.
- Galtung, J., & M. Ruge, 'The Structure of Foreign News', in: Tunstall, J. (ed.), *Media Sociology*, Londen, Constable, 1974, p. 259-298.
- Hart, H. 't & W. Kok, 'Publieke opinie, communicatiemedia en politiek', in: R.B. Andeweg, A. Hoogerwerf en J.J.A. Thomassen, *Politiek in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Brussel, Samsom, 1981, p. 124-143.
- Holsti, O., *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Reading, etc., Addison-Wesley Publishing Company, 1969.
- Inleiding leer der communicatiemiddelen*, dl. 2, Seminarium voor de Leer der Communicatiemiddelen, Universiteit van Amsterdam, z.j.
- Kaiser, A., 'Anatomie van een vrij beroep. De dagbladjournalistiek', in: Bardeel, J. en J. Bierhoff (red.), *Media in Nederland*, dl. 2, 2e ed., Amsterdam, Van Gennep, 1982, p. 78-98.
- Pierce, J.C., Beatty, K.M. & P.R. Hagner, *The Dynamics of American Public Opinion: Patterns and Processes*, Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company, 1982.
- Turner, R.H., & L.M. Killian, *Collective Behavior*, 2e ed., Englewood Cliffs, Prentice Hall Inc., 1972, p. 179-198.

Discussie

Sociaal-wetenschappelijk onderzoek: verkokering revisited

P.G. Swanborn

Naaraanleiding van F.L. Leeuw, A. van Gageldonk, **Differentiatie in sociaal en geesteswetenschappelijk onderzoek**, Den Haag, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, december 1984.

Een van de standaardonderwerpen van gesprek in sociale faculteiten gedurende de laatste twee jaar kan gevat worden onder de term 'verkokering' en deszelfs complement 're-integratie'.

Een korte duik in de geschiedenis leert dat in de Nota Gedrags- en Maatschappijwetenschappen een paragraafje voorkomt over de 'verkaveling van het sociaal-wetenschappelijke veld'. Deze passage was mede geïnspireerd door het Wolff-Albers/Crombag rapport 'Visies op onderzoek in enkele sociale wetenschappen' (1982). In de Taakverdelingsdiscussie ging het begrip tamelijk onverwacht een grote rol spelen, omdat enkele instellingen de reïntegratie van de sociale wetenschappen als strategie gingen hanteren om bepaalde studierichtingen te redden, dat wil zeggen door ze te laten onderduiken in het grote grauwe geheel van de sociale wetenschappen.

De aanvankelijke grootscheepse plannen voor gammapropedeuses en dergelijke zijn inmiddels overal, behalve in Utrecht, van de tafel verdwenen. Wel is er hier en daar sprake van integratie die beperkt blijft tot de sociaal-culturele wetenschappen. In de 'Beleidsvoornemens Taakverdeling en Concentratie' ontmoeten we het veel geciteerde zinnetje over de noodzaak tot reïntegratie van de 'inmiddels te sterk verkokerde sociale wetenschappen'. Naar aanleiding daarvan traden er nogal wat hoogleraren in het strijdperk. Bestreden werd de algemene notie van verkokering. Geconstateerd werd dat het wat al te goedkoop is om aan enkele dysfunctioneel gebleken afsplitsingen (met name de andragologie en het mislukte welzijnsexperiment in Leeuwarden) de conclusie te verbinden dat de Nederlandse sociale wetenschappen een inefficiënt en versnipperd geheel vormen. Bestreden werd ook de term re-integratie: immers, bijvoorbeeld de psychologie en de sociologie zijn in het verleden nimmer geïntegreerd

geweest. Ook werd gewezen op het ongerijmde van een streven naar integratie en het tegelijkertijd stichten van allerlei professionele opleidingen, of het inrichten van disciplinaire onderwijsprogramma's waarin meer dan vroeger de beroepsveldspecialismen een accent moesten krijgen.

Na alle commotie rondom dit begrip heeft de minister (DG/HW) aan het Leidse Instituut voor Sociaal Beleidsonderzoek subsidie verleend om nu eens precies op te schrijven wat men onder differentiatie zoal kan verstaan; wat voor oorzaken en gevolgen er mee samenhangen en wat een beleidsmaker aan een eventueel te ver voortgeschreden versnippering kan doen. Het aardige is dat veel van de oorspronkelijke passages in de Nota Gedrags- en Maatschappijwetenschappen vanuit dezelfde Leidse onderzoekersgroep zijn geïnspireerd. Nadat dus 'het beleid gemaakt is' en nadat velen bezwaren aantekenen, verkrijgt men vervolgens subsidie van diezelfde minister om nu eens grondig uit te zoeken hoe het eigenlijk zit. Men kan dit een 'intense verwevenheid van beleid en onderzoek' noemen. In ieder geval komt er zo brood op des onderzoekers plank.

Niet dat het onlangs verschenen rapport van Leeuw en Van Gageldonk nutteloos of slecht zou zijn. Integendeel; men kan er best waardering voor hebben. Via een literatuuronderzoek is een inventarisatie en begripsanalyse gepleegd van alle hele en halve synoniemen van het begrip verkokering. Vervolgens is een typologie van differentiatievormen ontworpen. De auteurs komen tot een continuüm dat loopt van 'voornamelijk cognitief' via mengvormen naar 'voornamelijk organisatorisch'. 'Voornamelijk cognitief' betreft differentiatie op het niveau van wetenschapstheoretische uitgangspunten (bijvoorbeeld regulatieve ideeën, of de vorm die Poppers sequentie 'probleem-theorie-onderzoek' krijgt). 'Voornamelijk organisatorisch' betreft differentiatie op het niveau van landelijke organisatorische verbanden en voorzieningen voor onderzoek. 'Mengvormen' betreft differentiatie op het niveau van Lakatos' onderzoeksprogramma's; paradigma's; disciplines etcetera. Onder differentiatie van wetenschappelijk onderzoek verstaan de auteurs het verschijnsel dat gewerkt wordt aan verschillende problemen, binnen tal van uiteenlopende theoretische oriëntaties; dat vele modellen en theorieën worden gebruikt; dat data op velerlei wijze worden verzameld en geanalyseerd; dat er gescheiden geldstromen zijn en dat er een uiteenlopende regelgeving is, en dat er talloze organisatorische werk- en overlegverbanden zijn. Zolang een en ander bijdraagt aan de groei van kennis wordt deze differentiatie functioneel geacht; zij is eerst dysfunctioneel wanneer dit niet het geval is.

Op zich is het natuurlijk een winstpunt dat er enige begripsanalyse plaatsvindt. Het idee van een continuüm is echter uiterst ongelukkig. In feite zijn er natuurlijk diverse onafhankelijke dimensies op elk waarvan er

van meer of minder differentiatie sprake kan zijn. Tenminste, als het de bedoeling is om bepaalde eenheden (een discipline, een kunde, een voorwaardelijk gefinancierd onderzoeksprogramma om maar iets te noemen) te beoordelen naar de mate van differentiatie. We kunnen dan beter denken in termen van een multidimensionale ruimte waarin eenheden gelokaliseerd worden. De vraag is dan wel wat die eenheden zijn. Disciplines? Subdisciplines? Interdisciplinaire kundes? Onderzoeksprogramma's? Hoe hoger het aggregatieniveau van de eenheden is, des te meer komen die eenheden aan de 'gedifferentieerde' kant van de ruimte terecht.

Dit gedachtenexperiment, dat ons dwingt tot bezinning op het aggregatieniveau, brengt ons al wat verder dan de wat academische betogen over (dys)functionaliteit waar Leeuw en Van Gageldonk de lezer op vergasten. Juist in een toekomstgerichte discussie over de sociale wetenschappen gaat het bijvoorbeeld om de vraag of gestreefd moet worden naar grotere homogeniteit, dus geringere differentiatie op het niveau van bijvoorbeeld de politicologie, of dat in feite de ontwikkeling van interdisciplinaire, veldgerichte kundes (bijvoorbeeld bestuurskunde) meer perspectief biedt: dat we het uiteenvallen van de politicologie of sociologie moeten accepteren als daartegenover een groeiende body of knowledge op een aantal inhoudelijke velden komt te staan, waarbij het aankomt op vermijden van dysfunctionele differentiatie op elk van die velden.

De auteurs houden zich ook bezig met sociocognitieve processen: citatiegedrag, functioneren van het forum, review-organisatie etcetera. De sociocognitieve processen zijn verantwoordelijk voor het doordringen van alles wat er aan het 'research front' gebeurt tot de 'core' van een vakgebied.

Overwegingen en indelingen met betrekking tot de soort van differentiatie, de sociocognitieve processen en de stand van zaken wat betreft de wetenschappelijke kennis worden vervolgens door Leeuw en Van Gageldonk toegepast op een drietal gebieden: de demografie, de taalwetenschap en de sociaal-economische geschiedenis.

Het is teleurstellend – maar het was te verwachten – dat geen antwoorden worden gegeven op de vraag onder welke condities bepaalde vormen van differentiatie functioneel zijn gebleken, en wanneer dysfunctioneel. Een studie als deze legt slechts een raamwerk aan. Case-studies – bijvoorbeeld de geschiedenis van een lokaal specialisme voor en na het oprichten van een eigen vakgroep of, nog beter, de gang van zaken bij een v.f.-programma over een periode van 5 tot 10 jaar – zouden ons hier inzicht moeten verschaffen.

De auteurs blijven echter formeel. Het beroemde onderscheid dat in de Nederlandse sociologie in de communis opinio wordt gemaakt tussen een

empirisch-analytisch, een interpretatief en een historisch-materialistisch paradigma wordt niet genoemd; laat staan dat ze een dergelijke indeling kritiseren. Toch zou het juist interessant zijn om aan te geven dat een dergelijke indeling op het vlak van progressieve probleemformulering, dus qua wetenschapsgroei, en op het vlak van werkgemeenschappen en vakgroepen wel eens overwegend dysfunctioneel zou kunnen zijn. De vraag is trouwens of het hier een wetenschapstheoretisch dan wel een onderscheid op het niveau van researchprogramma's betreft. In feite is het waarschijnlijk bij veel van dergelijke onderscheidingen zo dat een in aanleg functionele onderscheiding door te ver gaande institutionalisering en polarisering uiteindelijk als dysfunctioneel beoordeeld moet worden.

Toch zijn vele passages, bijvoorbeeld in het overzicht van de demografie, erg interessant. Het signaleren van merkwaardige wetenschapstheoretische opvattingen in demografische publikaties, het te pas en te onpas gebruiken van het woord theorie; de afwezigheid van een interne kritiek op de aard van bepaalde enquêtevragen; het weinig progressieve karakter van probleemverschuivingen in de loop van de tijd; het meer werken in termen van thema of object dan in termen van problemen; dat alles bevat aanwijzingen dat een afsplitsing van, in dit geval, de demografie van de mainstream van de sociologie dysfunctionele kanten had. Bovendien is het boeiend om Poppers probleem-theorie-onderzoek sequentie, of Lakatos' idee van researchprogramma's toegepast te zien op zulke uiteenlopende gebieden als de demografie of de sociaal-economische geschiedenis.

Het rapport besluit met een fraai drieluik, bestaande uit een opsomming van theorieën die aan het differentiatieverschijnsel ten grondslag liggen en die de gevolgen ervan specificeren, een opsomming van alle mogelijke beleidsalternatieven die men zoal in de literatuur – en in de krant – heeft aangetroffen, en tenslotte een zeer uitvoerige literatuurlijst.

In het hoofdstuk over theorieën worden vijftien 'uitsprakenstelsels' uitgeschreven. Enkele voorbeelden: de theorie van de groei van het aantal wetenschappelijke tijdschriften als een oorzaak van fragmentatie (in 11 hypothesen); de theorie van de belangstelling voor lokale problemen als de oorzaak van fragmentatie, en een aardige: de theorie van de verkokering bij de Rijksoverheid als opdrachtgever als een oorzaak van fragmentatie!

Een dergelijke theorie vormt steeds de reconstructie van een aantal logisch samenhangende denkstappen; de senior-auteur Leeuw gaf van deze wijze van werken in zijn recente dissertatie al enkele voorbeelden. Het belangrijkste winstpunt is dat alle premissen goed uit de verf komen. Bijkomende voordelen zijn dat men duidelijk de reikwijdte, de manipuleerbaarheid van variabelen, de condities van geldigheid en dergelijke in de vingers krijgt. Het zijn geen theorieën in de zin van stelsels van uitspraken

die liggen op uiteenlopend abstractieniveau, waarbij de meest abstracte liggen op het niveau van algemene gedragsuitspraken. Ze komen dus niet deductief tot stand (voor zover de term deductief in sociaal-wetenschappelijk onderzoek al überhaupt van toepassing zou kunnen zijn) maar liggen puur op het niveau van variabelen en denkstappen.

In de 'voorstellen en maatregelen' doen de onderzoekers niet veel anders dan groslijsten maken van desiderata die men in literatuur en gesprekken die ten behoeve van de nota worden gevoerd, aantrof. Het is dan duidelijk dat aanbevelingen ook tegenstrijdig kunnen zijn, bijvoorbeeld nr. 16 op p. 224: 'bevorder het streven te komen tot een geïntegreerd propedeusecurriculum sociale wetenschappen' versus nr. 17: 'voorkom een dergelijk geïntegreerd curriculum'. Maar dergelijke tweetallen zijn natuurlijk weinig interessant. Wel degelijk bevatten deze lijsten creatieve suggesties, alhoewel elk daarvan aanleiding geeft tot een degelijke kosten/batenbeschouwing, bijvoorbeeld voorstel 8 (p. 224): 'Stel centres of excellence in'. Uit deze opmerkingen blijkt wel dat de nota eerder een inventariserend dan een theorievergelijkend karakter heeft. Aangezien de opgevoerde theorieën niet ten opzichte van elkaar worden geëvalueerd kan men moeilijk anders dan door anderen gesuggereerde beleidsaanbevelingen opsommen: niet prioriteiten aangeven.

Alles bij elkaar: uit de nota wordt wel duidelijk dat (a) bij een academisch gesprek over verkokering en (re)integratie de gespreksdeelnemers meestal verschillende zaken of niveaus in het hoofd hebben; (b) dat in overheidsnota's veel te snel en ondoordacht bepaalde ideeën zijn gespuid; ideeën die aan het eveneens ondoordachte beleid van universitaire instellingen een zekere legitimatie verstrekten; (c) dat reflectie achteraf misschien wel een en ander ten goede kan keren, maar dat een grotere zorgvuldigheid vooraf veel overbodige ellende had kunnen voorkomen.

Tenslotte constateren we tot onze verbazing, dat terwijl het in het beleid vooral gaat om onderwijs (opheffen c. q. fuseren van opleidingen, respectievelijk gedeelten daarvan) dit hele rapport gericht is op de organisatie en de aard van het wetenschappelijk onderzoek. Een kleinigheid die wellicht aan de aandacht van de subsidieverlener is ontsnapt. Of die de nota wat onschuldiger maakt.